

*Inaugural Lecture
Встъпителна лекция*

ЗА ЕЗИКА КАТО ОРГАНОН¹⁾

Тодор Шопов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящата статия разглежда модела на езика като органон. Теорията има историческа стойност, но оригиналните идеи на Карл Бюлер са принос във фундаменталните изследвания на езика. Бюлер смята, че функционалността на езика е един от трите източника на човешката комуникация наред с практическата дейност и социалния контакт.

Keywords: model of language, Organonmodel, Karl Bühler, functionality of language

Ще представя т.нар. „органон-модел“ на езика, предложен от изследвателя от виенската школа по психология Карл Бюлер. Целта ми е ограничена само в областта на теоретичното езикознание, въпреки че разглежданият модел или метод са всъщност семиотични или се отнасят към областта, която днес се нарича „познавателна наука“. Разглежданата материя има, разбира се, само историческа стойност. Оригиначните идеи на Бюлер обаче са принос във фундаменталните изследвания на езика. В педагогиката на езика теорията на Бюлер има естествено непряко приложение – тя е основа за развиване на научния интерфейс на съвременното комуникативно обучение по втори език.

В книгата *Теория на езика. Репрезентативната функция на езика*, издадена през 1934 г., Карл Бюлер създава теоретичния модел на езика като „органон“ – Organonmodel (гръцки: *ὄργανον*, органон, инструмент). Авторът твърди, че за да се осъществява комуникация, „е необходима посредническа институция... от човешка гледна точка, ние мислим за езика в този контекст“ (Bühler, 2011). Нещо повече, „дематериализираната посредническа функция на езика“ е един от източниците на човешката

(също и животинската) комуникация. (Другите два източника са практическата дейност и потребността от социален контакт.)

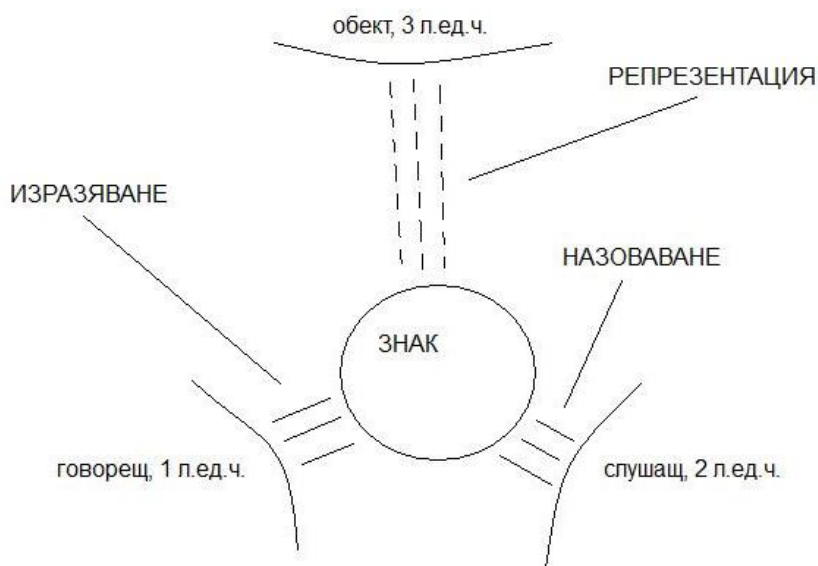
Теорията на Бюлер очертава комуникативния акт чрез трите главни описателни перспективи на езика (структура, семантика и прагматика). Органон-моделът се гради чрез няколко т.нар. „аксиоми“: „Аксиомите са съставните тези, определящи дадената област; те са решаващите индуктивни идеи в изследванията...“ (Bühler, 2011: 26). Този научен подход позволява да се създаде основно общо описание, от което да се извличат специфични обяснения.

По-долу ще представя четирите аксиоми на теорията на Бюлер.

Аксиома А (първата аксиома) е свързана с идеята на Платон (в *Кратилус*), че „езикът е *organum*, така че един информира друг за нещо относно нещата“ (Bühler, 2011: 30). Аксиомата се отнася за триединството от семантични функции на езиковите структури (фиг. 1):

- репрезентация (*Darstellung*);
- изразяване (*Ausdruck*);
- назоваване (*Appell*).

Тези три функции определят сложния езиков знак, който е едновременно символ (представяне), симптом (зависи от говорещия) и сигнал (зависи от слушащия). Така например изказване като „Вали“ представя природно събитие (*Darstellung*), изразява чувствата на говорещото лице (*Ausdruck*) и напътства слушащото лице (*Appell*).

Фигура 1. Органон-модел (адаптация по Бюлер, 2011, 1934 г.)

Трябва да отбележа, че органон-моделът определя комуникативен акт на две лица. Така той само привидно има нещо общо с т.нар. „триъгълник на значението“, предложен от английските изследователи Чарлс Огден и Ивор Ричардс през 1923 г. Моделът на Огдън и Ричардс показва прякото отношение между думите и мислите, от една страна, и мислите и нещата, от друга (по отношение на един човек); триъгълникът на значението е съчетание на символ, мисъл и референт, в което между думата/символ и предмета/референт няма пряка връзка. Този пък семантичен модел усъвършенства семиотичната диада на Фердинанд де Сосюр от 1916 г.

Аксиома Б (втората аксиома) е за знаковия статус на езика. Авторът сочи известната формула на средновековните схоластици *aliquid stat pro aliquo* (нещо замества нещо друго) като първоизточник на идеята за знаковия характер на езика. Бюлер изтъква: „Когато нещо е знак само поради абстрактни фактори, конкретното нещо функционира *като* знак. Аз наричам този факт, който е фундаментален за теорията на езика, *принцип на абстрактното съответствие* и го илюстрирам с разликата между фонетика и фонология“ (Bühler, 2011: 40).

Езиковият знак е функционално сложен. Той е едновременно символ, симптом и сигнал; един от тези признаци винаги доминира. Например символите доминират в езика на науката, симптомите са типични за езика на поезията, а сигналите преобладават в езика на военните. Така че самите символи, симптоми и сигнали могат да се смятат за знаци. Бюлер обяснява: „Моето гледище е, че изразителният симптом изобщо и изразителният езиков знак заедно включват координация; смятам, че ефективният сигнал, употребяван от животните и хората в техните общности, показва реална насоченост...“ (Bühler, 2011: 43).

Бюлер дава *проста формула* на езиковия знак: „Ако един от индивидите, участващи в кооперативен живот, притежава повече информация, свързана с възприемането или запомнянето на важни аспекти на ситуацията, това представява познавателен излишък, който става съдържание на комуникацията“ (Bühler, 2011: 18).

Трябва да посоча, че това е ранна теория на описание на езика, наречена „сематология“. Съвременната семиотика е развита наука (както твърди например Умберто Еко в книгата си *Семиотика и философия на езика* от 1984 г., издадена на български през 1993 г.).

Аксиома В е за четирикомпонентния строеж на словесното действие и езиковата структура. „Тъй като отношенията между четирите идеи са толкова важни, колкото и дефиницията на всяка от тях, фактът, че има точно шест фундаментални отношения в групата на „акт“, „работата“, „действие“ и „структура“, се изяснява по чисто формален начин“ (Bühler, 2011: 57).

Елементите на словесното действие и езиковата структура са представени в таблица 1.

Таблица 1. Четирикомпонентен строеж на словесното действие и езиковата структура (адаптация по Бюлер, 2011)

	I (субектна свързаност)	II (субектна несвързаност)
1 (ниска формализация)	Словесно действие	Езикова работа
2 (висока формализация)	Словесен акт	Езикова структура

Вертикално в табл. 1 колона I включва субектносвързаните езикови явления, а колона II – явленията, които са независими от субекта. И двата типа отношения са възможни и необходими. Те произвеждат четири главни и две второстепенни дихотомии. В хоризонтална посока (1) е ниското равнище на формализация, а (2) е високото равнище на формализация. Дихотомиите са, както следва (последните две са второстепенни):

– 1.I – 1.II. Отношението словесно действие – езикова работа е интегрирането на изказването в действие. На това равнище самото говорене се смята за действие.

– 2.I – 2.II. Отношението словесен акт – езикова структура е създаването на дискурса. Авторът обяснява: „Наистина има изкуство в крайното и точното формулиране в тези моменти, които са плодотворни за практиката“ (Bühler, 2011: 63).

– I.1 – I.2. Субектната свързаност на словесното действие и словесния акт е социално отношение. „Дали думата *кон* се отнася за индивид, или зоологически вид в даден текст, не е въпрос на безразличие, но не е морфологично маркиран нито в латински, който няма артикли, нито в онези индоевропейски езици, които имат артикли. Дали говорещият има предвид едното, или другото, трябва да се извлече от контекста или подробностите на речевата ситуация... За нас, получателите на изказването, следва, че ние някак можем да надникнем във вътрешния план на говорещото лице, а за него, говорещия, следва, че донякъде той придава по-прецизно, по-определено значение на изказването от дори най-добрия езиков експерт...“ (Bühler, 2011: 73).

– II.1 – II.2. Субектната несвързаност на езиковата работа и езиковата структура е семантично/прагматично отношение.

– 1.I – 2.II. Словесно действие и езикова структура е отношение, близко до второто по-горе. Този случай е нетипичен, защото се смесват неформално и формално описание.

– 2.I – 1.2. Словесен акт и езикова работа е отношение, близко до първото по-горе. Този случай е нетипичен, защото се смесват неформално и формално описание.

Аксиома Г е за контекстуалната езикова система от типа “S – F” (символ – поле). Според Бюлер знаците не са изолирани единици, а са винаги свързани с контекст или дадена операционна среда. Съществуват две „полета“ (Zweifelderlehre) на действие на езиковия знак – поле на посочване/деиксис (Zeigfeld) и поле на симболизиране (Symbolfeld). Езиковите знаци се употребяват в контекст, който е или деиктичен (сочещ), или символичен (представящ). Представящите изказвания (напр. „Вали“, „Es regnet“) се реализират в символичното езиково поле, но деиктични изказвания (напр. „Връщам се веднага“) могат да се интерпретират само във връзка с дадена извънезикова реалност. Бюлер нарича деиктичната функция “Ich-jetzt-hier-Origo” (аз-сега-тук-ориго/начало). Опозицията между анафоричните (за повтаряне) и деиктичните (за посочване) сигнали има паралел в разграничението между тематичната реч на децата и възрастните. Бюлер изтъква: „Децата приемат за теми единиците, които са в центъра на внимание в настоящия дискурс. Собствената личност е материално най-изявената част на материалната следа... Възрастните възприемат анафорична позиция към идеята за тема. Тематичната, моментна околност не е водеща за тях. Това, към което възрастните насочват вниманието си, е изключителното позоваване към нещо в текущия дискурс.

Пример

Контекст: възрастен и дете играят на риболов с малки пластмасови рибки.

Възрастен: *Ха, ха, аз хванах една.*

Дете: *Ха, Ø също хванах.*

През ранното детство заличаването на подлога *аз* [като в горния пример] е обичайно поведение на децата“ (Bühler, 2011: 19).

В заключение ще отбележа, че позитивизмът на Бюлер допринася за развитието на съвременната лингвистика. Той повлиява върху изследванията на пражката лингвистична школа (напр. комуникативния модел на Роман Якобсон с шест речеви функции, отнасящи се съответно към адресант, съобщение, адресат, контекст, връзка и код), лингвистичната прагматика (напр. илокутивната сила на речта), теорията за комуникативната компетентност (напр. четирите основни въпроса на Дел Хаймз). Приносът може да се открие и в модерната когнитивна лингвистика, което се потвърждава и от заявлението на Дърк Герертс и Хуберт Кюкенс: „Когнитивната лингвистика... се фокусира върху езика като инструмент за организиране, обработване и предаване на информация“ (Geeraerts and Cuyskens, 2007: 3).

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Настоящата публикация е кратка версия на текста на публична лекция “pro venia legendi” на автора в СУ „Св. Климент Охридски“. Цитатите са преводи, направени за целта на лекцията.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Dobreva, E. (2016). *Uvod v obshtoto ezikoznanie*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski. [Добрева, Е. 2016, *Увод в общото езикознание*, Шумен: ШУ „Епископ Константин Преславски“, ЦДО.]
- Есо, У. (1993). *Semiotika i filozofiya na ezika*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Еко, У. (1993). *Семиотика и философия на езика*. София: Наука и изкуство.]
- Bühler, K. (2011) *Theory of Language* (Sprachtheorie, 1934). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Geeraerts D. & Cuyckens, H. (2007). *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Saussure, F. (1916) *Course in General Linguistics*. New York: McGraw-Hill Book Company (<http://home.wlu.edu/~levys/courses/anth252f2006/saussure.pdf>).

FOR THE LANGUAGE AS ORGANONMODEL

Abstract. This article explores the model of language known as *Organonmodel*. The theory has historical value but the original ideas of Karl Bühler are a contribution to basic research on language. Bühler claims that functionality of language is one of three sources of human communication along with practical activity and social contact.

✉ **Prof. Dr. Todor Shopov**

Methodology of Foreign Language Teaching
Faculty of Classical and Modern Philology
University of Sofia
Sofia, Bulgaria